

ОТНОСНО КАЧЕСТВЕНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В ДАНИЯ

Росица Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. В статията се разглеждат предпоставките за качествено образование в Дания, която е конкурентоспособна страна на световния пазар на труда. Към тях включваме икономическите условия, гъвкавото законодателство, благоприятната социална политика, макро- и микрополитиките в областта на образованието, високото ниво на квалификация и преквалификация и на Life-long learning сред датчаните.

Keywords: Denmark, vocational education, conditions

Преходът към ефективна пазарна икономика е дълъг процес, като ключова роля в него играе професионалното образование. Предвид този факт, е актуално да се разгледа професионалното образование в Дания – страна, която е конкурентоспособна на световния пазар на образователни услуги и заема лидерска позиция сред икономиките на страните от Северна Европа и тези от световното съобщество.

Според нас основните предпоставки за развитие на професионалното образование в Дания се изразяват преди всичко в икономическите условия.

1. Дания е икономически високоразвита индустриално-аграрна страна, световна сила в риболова.

2. Макроикономическите параметри на страната показват ниска инфлация от 1,4% и запазване на тенденцията на ръст на БВП от около 2%. По БВП на глава от населението Дания се нарежда на едно от първите места в света с 32 135 USD на глава от населението.¹⁾

3. Датският икономически модел се нарича flexsecurity и комбинира елементи на силно либерализираната и отворена икономика на англосаксонските страни с високо ниво на социална осигуреност, характерно за европейските икономики на континентална Европа. Резултатът на практика е – работодатели, които са в непрестанна взаимна конкуренция за привличане на най-добрите и компетентни трудещи се и трудещи се, които са принудени да увеличават квалификациите си непрекъснато, за да могат да запазят работните си места.

4. По данни на Световната банка Дания е на трето място в света (заедно с Малайзия) по мобилност на работния пазар. Пред нея са само Сингапур и САЩ.²⁾

Според нас друга група предпоставки за развитие на професионалното образование в Дания са социалните.

1. Социалната политика е свързана с гарантирано високо ниво на социална осигуреност на безработните, съчетано с едно от най-високите нива на социална осигуровка от страна на работодателя.

2. Активна и ефективна трудова политика, свързана с усъвършенстване на знанията и компетентностите на човешкия ресурс. Високото ниво на квалификация и преквалификация и на life long learning сред датските трудещи се, съчетано с високо ниво на разходи за образование – 9% от БНП (на фона на 6% във Франция и на 4,1% в Германия), дават изключително добри резултати на пазара на работна сила в европейски мащаб, където датските трудещи се са сред едни от най-мотивирани в Европа да посрещнат предизвикателствата пред развитите европейски икономики, свързани с демографските проблеми и с процеса на глобализация.

Датската икономика се характеризира като преход от икономика на yes but... към икономика на why not.³⁾

Като предпоставки за развитието на качествено професионално образование в Дания приемаме макро- и микрополитиката в областта на образованието.

1. Макрополитиката в образованието се базира върху принципа за всеобщо образование. Датската традиция за всеобщо образование е толкова стара, колкото и самата датска демокрация. Основава се върху тезата, че образованото население е важно условие за успешно функциониране на обществото.

На всеки гражданин се предоставя достъп до образование в течение на целия живот.

Хората могат да получат образование не само в рамките на образователната система, но и посещавайки народното средно училище или вечерно училище, чрез образователни курсове или чрез мултимедийно обучение.

В процеса на преподаване се отделя внимание не само на академичните знания, но и на развитието у учащите се на умения за сътрудничество.

2. Важна предпоставка за развитието на професионалното образование е и микрополитиката в рамките на образователната система.

Различните власти имат юрисдикция върху учебните програми и институциите, които ги предлагат: държавата, областите, общините, образователните власти, системата за социална сигурност, властите на трудовия пазар.

Всяка община следи кариерното развитие на всички младежи до 20 год. Училищата също съдействат на общините. С всеки отпаднал ученик се провежда персонално интервю и от него се изисква да развие личен план за

действие, включващ работа, образование и обучение. Целите са да се върне младежът в образователната система или по-бързо той да получи професионална квалификация. Годишно се провеждат най-малко 2 интервюта с цел да се следи за изпълнение на задачите.

В Дания са склонни не само да платят необходимата цена за персонално обучение на нуждаещите се, но и да предоставят решенията на местните нива. Ефективността на тези местни споразумения се подпомага и от факта, че ключова роля в системата за социална сигурност играят общините.

Датската образователна система е безплатна за всички образователни степени.

Важна предпоставка за развитие на професионалното образование е системата SUM (Стратегическо развитие на служителите). Създадена е от социалните партньори (Конфедерация на датските индустрии и Съюза на метало-работниците в промишления сектор). Системата позволява на всеки служител да участва в курсове в рамките на непрекъснато професионално обучение в продължение най-малко на 2 седмици годишно.

Друга важна предпоставка за качествено професионално образование според нас е валидирането на неформалното и самостоятелното учене в Дания.

Най-често „валидирането“ се дефинира като процес на идентификация, оценка и признаване на спектър от умения и компетенции, които човек е развил през живота си при различни условия – например в процеса на образование, работа и в свободното време.

Валидирането се е превърнало във важен елемент на политическата програма в областта на образованието, обучението и ученето в Дания. Нещо повече, Дания работи в тясно сътрудничество с другите скандинавски държави върху валидирането на неформалното и самостоятелното учене. И петте скандинавски държави подчертават необходимостта от основаващи се на компетенциите системи за учене през целия живот, при които ученето в различните условия и контексти може да се оценява и свързва в последователна и прозрачна рамка.

В резултат от създадената система за валидиране на „реалните компетентности“ от страна на Датския парламент (2004 г.) професионалното образование и обучение се управлява от тристранна система, в която правото за вземане на решения е поделено между социалните партньори, централното, секторното и индустриалното ниво.

Министерството на образованието работи върху цялостна система за валидирането, поставяйки акцент върху следните основни принципи:

- индивидуално право на валидиране;
- доброволност на валидиране;
- прозрачни процедури;
- високо качество в консултациите и професионално ориентиране.

Все още националната система за валидиране се разработва. То няма да се ограничава само до професионалното образование, но ще обхваща все повече и системата на висшето образование.

Добра основа за качествено професионално образование е и самата структура на образователната система (фиг.1).

Елементарна област (ISCED – ниво 0)

Датското „Folkeskole“ (отворено училище, обхващащо задължителна първична и вторична област I) предлага 1-годишен предклас (свободноизбираем).

Задължително образование (ISCED ниво) включва 9-годишно обучение за ученици от 6 – 7 г. до 15 – 16 год. и обхваща начално училище и вторична област I. Отвореното училище е комунално, общообразователно, без професионална насоченост.

– **Комуналното Folkeskule** включва 1 год. свободноизбираем предучилищен клас, образование в рамките на задължителното (класове от 1 до 9) и свободноизбираем 10. клас.

– **Efterskoler** (училища за по-нататъшна квалификация) са интернатни, като учебните програми в тях отговарят на тези за 8., 9. и 10. клас.

Повечето младежи допълват своето училищно образование в училища за по-нататъшна квалификация.

След завършване на деветата година учениците биха могли да положат изпити по 10 дисциплини и да приключат или биха могли да завършат десетата година, която е свободноизбираема и да положат изпити по 5 специалности. Изпитите нямат задължителен характер.

– Общообразователна и професионална вторична област II (ISCED – ниво 3)

В Дания вторичната област II се определя като „Младежко образование“. Характеризира се с вътрешна диференциация, като са обособени две направления – академично и професионално.

„Младежкото образование“ по правило продължава 3 години. Възрастта на учениците варира между 16 и 19 години. Процесът на образованието може да продължи между 2 и 5 години. Паралелно с „нормалния“ образователен процес в кръга на „младежкото образование“ са обособени различни форми за млади хора с професионални или социални проблеми или за такива, които не са сигурни какъв професионален път да поемат.

Процес на професионално образование

Към професионалното образование принадлежи професионалната подготовка, социалното и образователното дело (SOSU), както и по-нататъшното образование в кръга на селското стопанство, горското стопанство, корабостроенето, морската техника и др.

Единствената предпоставка за допускане до професионално образование във Вторична област II е по правило завършено задължително образование.

Основна цел на професионалното образование е да посредничи за една солидна (професионална, индивидуална и обща квалификация), която е формално утвърдена и на пазара на труда. Едно такова образование подготвя непосредствено за определени професии в различни отрасли на икономиката и стопанството.

Всички образователни процеси от Вторична област II водят към една формално утвърдена професионална квалификация. Професионалното образование подготвя не само за директно постъпване на работния пазар, но и дава на завършилите вход и мотивация за по-нататъшно образование и професионално развитие.

Професионалното образование от този тип е форма на разменно смесено образование, което има теоретична и практическа фаза (30 – 50% от времето се прекарва в професионално училище), след което се реализира практическа фаза на обучение в предприятия (50 – 70% от времето).

Този процес на обучение продължава от 2 до 5 години. Състои се от две части:

- основно образование;
- главно образование.

Основното образование се реализира в една до седем професионални области, което отваря врати за около 85 различни специалности. Времетраенето му е от 10 до 60 седмици и приключва в професионалното училище с получаване на сертификат за завършено образование и договор за работа.

Главно образование – по правило продължава три години и половина. Обособени са седем професионални области:

- технологии и комуникации;
- устройство и контрол на строителството и промишлеността (занаяти);
- занаяти и техника;
- от селския стопанин към потребителя – селско стопанство, производство на хранителни продукти, гастрономия и т.н.;
- машиностроене, транспорт, логистика;
- услуги – дизайн, фризьорство, оптика;
- търговска област – финанси, търговия, канцеларски професии.

В процеса на професионалното образование обучаваните, заедно с учител или консултант, съставят заедно персонални учебни планове според желанията, интересите, способностите на обучаваните.

Масовото професионално образование в Дания има и свои алтернативни варианти, което показва, че то е с демократичен характер.

Като алтернатива се е утвърдило EDU (Професионално основно образование).

Основна цел на EDU образованието е да се постигне индивидуално развитие на всеки от учениците. То насочва младите хора, които още не са решили каква квалификация да придобият: академична или професионална.

EDU образованието по правило продължава две години, но може да се удължи с още една година. Способства за усвояване на специфични познания в една или повече професионални области. Процесът на образование е в съответствие на възможностите и желанията на отделните ученици.

Едно завършено EDU образование предполага наличие на професионални компетенции и отваря входа за националните младежки програми.

Друга алтернатива на масовото професионално образование е **Produktionsskoler (производствено училище)**.⁴⁾

Този тип училище подпомага младежи с ниско образователно ниво. Посещаването на това училище продължава обикновено 6 месеца. Около 25% от учениците остават в него по-малко от 1 месец, а други 25% – по-дълго от половин година.

Законът за тези училища предвижда посещаването им да продължава повече от една година.

Процесът на обучение в производственото училище се основава върху практическа работа в ателиета, работилници, цехове. Първоначално центърът на тежестта пада върху традиционните занаятчийски клонове като: дървообработване, металообработване, строително дело (архитектура и строителство).

Междувременно в производственото училище се появяват нови специалности като музика, актьорско майсторство, мултимедии, природа и селско стопанство.

Наред с работата в ателиета, работилници и цехове се предлага обучение по общообразователните учебни дисциплини. Акцентът пада върху развитието на индивидуалните способности. Този процес обхваща например формиране на умения за поемане на отговорност, мотивация за по-нататъшно образование и специализация, развитие на възможностите за оценяване на собствените възможности.

Характерно за производственото училище е полагане на грижи, обслужване и съветване на различни равнища. Това обхваща изчерпателни формални съвети, често във връзка с ежедневието или план за действие, неформални разговори.

За всеки ученик персонално се изготвя писмен план, който трябва да съдържа информация за анализа на резултатите и оценката за усвояване на учебната програма в течение на учебната година. Индивидуалният план се съставя

еднократно през учебната година и трябва да съответства на учебните предмети, а родителите трябва да бъдат запознати с него. Учебният план трябва да съдържа договореност относно това, по какъв начин родителите могат да внесат своя положителен принос в процеса на обучение. Индивидуалният план съдържа информация за поведението и самочувствието на ученика в училище.

Професионалното образование в Дания дава не само пряк, непосредствен вход за работния пазар, но дава достъп до следване във висши учебни заведения и с това е предпоставка за по-нататъшно образование и дипломиране като техници, заводски икономисти или инженери (фиг.1).

Дания има отдавнашни традиции в професионалното образование. Те обхващат оферти в областта на по-нататъшното образование, квалификационни курсове, курсове за усъвършенстване, опреснителни курсове, допълнително професионално училище.

Професионално по-нататъшно образование (AMU образование за пазара на труда)

Arbejdsmakedsuddannelsen – AMU – играе централна роля с оглед продължаващото през целия живот обучение, за да се актуализира квалификацията на работната сила краткосрочно и дългосрочно, да се подобрява и развива по-нататък. Като главна цел на AMU курса е в перспектива да се създаде гъвкав пазар на труда.

AMU е предвидено за заети възрастни, а също и за безработни, които биха могли да се включат.

В AMU курса постъпват главно неквалифицирани, необучени работници за по-нататъшно развитие на образованието, но има и респективен курс за работници специалисти.

Професионално по-нататъшно образование за възрастни в третичната област

(Videregående voksen uddannelse – VVU) Този тип образование отговаря на ниво кратък проект в регулярната образователна система.

Проектът се състои от 2 год. образователна дейност, която отговаря на 1 год. пълно следване.

Организацията на съдържанието и методите за обучение се опират върху житейския и професионалния опит, които курсистите биха могли да използват, за да развият своите компетенции.

Професионално образование в третичната област (ISCED – ниво 5)

Устройството на датското висше образование включва два различни сектора:

– университетски сектор (изследователски ориентирано, аналитично и теоретично образование);

– неуниверситетски сектор на висше образование и специални висши училища (професионално ориентирани студии).

Секторът на специализираните висши училища обхваща около 150 специализирани третични институции. Едва 1/3 от тях предлагат професионално ориентирано и кратко следване, а 2/3 предлагат професионално ориентирано следване със средна продължителност. В много специализирани висши училища действат относително малки организации (институции) с 400 до 600 студенти. Те предлагат специфични специалности. Към специализираните висши училища се включват институти (Fortbildungszentre – CVU), т.нар. Центрове за по-нататъшно усъвършенстване и квалификация.

Професионално ориентирано следване⁴⁾

Към завършеното професионално ориентирано следване се отнася HD четиригодишно следване, отговарящо на бакалавърска степен. Повечето студии, отнасящи се към професионално ориентираното следване, съдействат за усвояване от студентите на познания за професията и занаята. Те улесняват входа към по-нататъшни студии – например магистърски или към специфичната Candidatus stadium.

Дълга студия (Candidatus/Master)

Като степен приключва след 5 до 6,5 години следване. Студията дава квалификация на абсолвентите за професионална образователна и научна дейност.

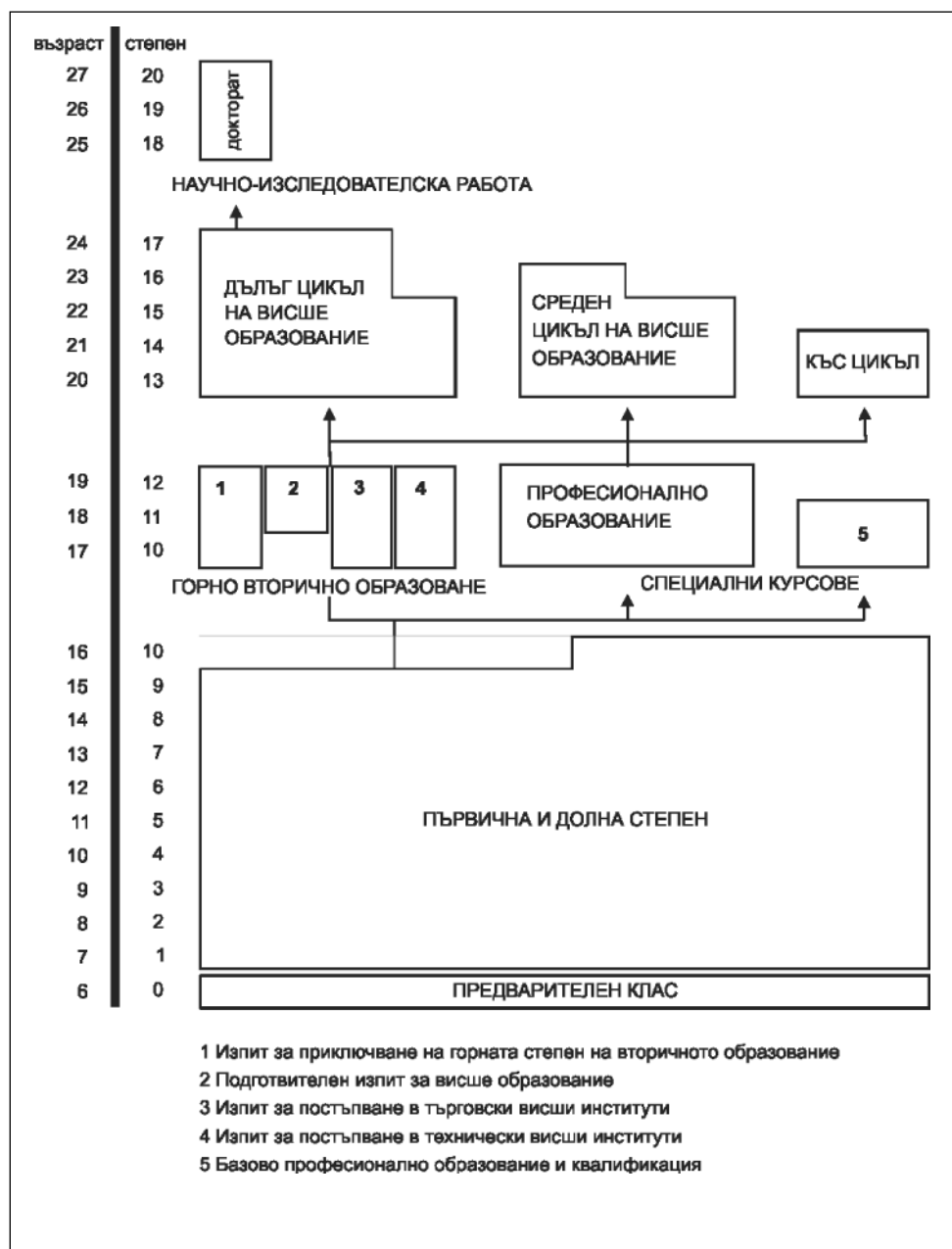
Студии след степен (ISCED – ниво 6)

Съгласно държавните разпоредби Phd студията се състои от 3 компонента:

- изследователски проект, който се отличава със самостоятелно приложена научна методика според специалността;
- участие в изследователски курсове и семинари в продължение на 6 месеца следване.
- мобилност в една или две изследователски групи или мрежи (престоят в чужбина има приоритет).

В заключение можем да обобщим, че датското професионално образование се отличава с изключителна комплексност, гъвкавост и с гаранции, които дава на своите граждани, че винаги могат да завършат започнатото образование. То се основава върху оптимална степен на интеграция между теоретични инструкции, реално производство и личностни насоки. Основната цел на професионалното образование е да подкрепи личностното развитие на участниците и да увеличи възможностите им както в образователната система, така и на трудовия пазар.

Фиг.1. Структура на образователната система

БЕЛЕЖКИ

1. www.ime.bg/pr_bg/250-6.htm (Датският икономически модел)
2. <http://www.scci.bg/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=940>
3. <http://edu.rin.ru/html/1494-2.html>
4. <http://www.skylines-bg.com/?d=219&lang=bulgarian>

**WCONCERNING CONDITIONS FOR THE HIGH-QUALITY
VOCATIONAL EDUCATION IN DENMARK**

Abstract. The article examines the conditions for high-quality education in Denmark, a competitive country in the international labor market. The inspected conditions include economic settings, flexible legislation, favorable social policy, macro- and micro- educational policies, the high level of training as well as retraining and Life-long learning.

Asst. Prof. Rositsa Ivanova

✉ Plovdiv University „Paisiy Hilendarsky“
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: rveleva@abv.bg